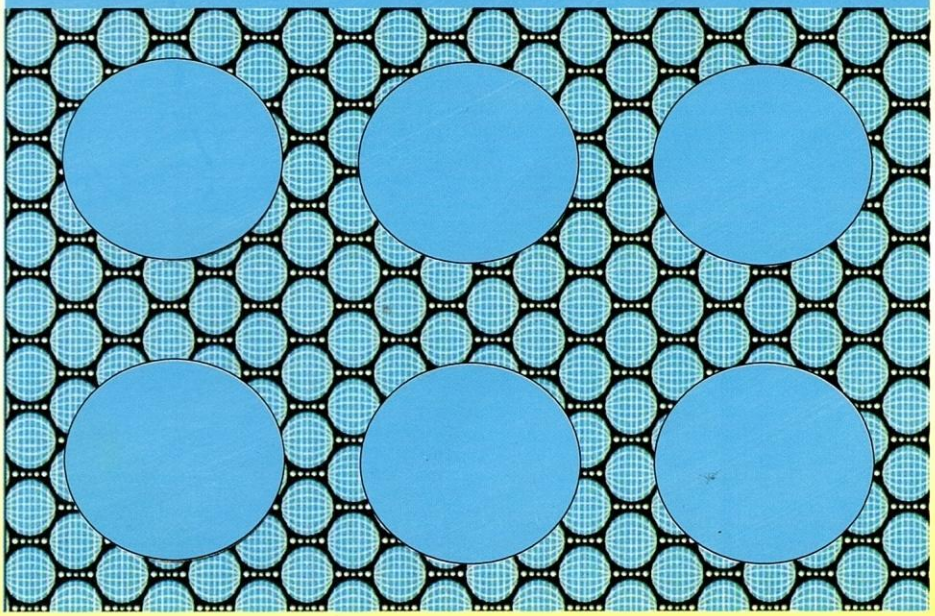
FASIHI, LUGHA NA UTAMADUNI WA KISWAHILI NA KIAFRIKA

Kwa Heshima ya Prof. M.M. Mulokozi

Wahariri

SHANI OMARI na METHOD SAMWEL

Ni shahiri na jahara kuwa historia ya fasihi na taaluma za Kiswahli haiwezi kuelezwa bila jina la M.M. Mulokozi kutajwa. Kwa hiyo, inatia moyo sana kuona kitabu hiki cha kumuenzi Profesa huyu; hasa kwa vile aghalabu jadi ya kuwaenzi mashujaa wetu, wawe wa kisiasa, kiuchumi, kitamaduni na kijamii kwa jumla, imekuwa ikihifadhiwa kwa ajili ya waliotutoka tu.

Inatia moyo zaidi kuona kuwa wengi wa wachangiaji katika kitabu hiki ni vijana ambao wameamua kushadidia jadi hii ya kuwaenzi watu waliotoa mchango mkubwa katika maendeleo ya lugha hii kuu ya Afrika na fasihi yake. Ari ya kuona upya fulani katika nyanja mbalimbali za lugha na fasihi ya Kiswahili inajitokeza katika kitabu hiki, hasa kuhusu suala la nadharia. Mathalani, kuhusishwa kwa **Ujumi wa Mtu mweusi** na pia **Ubuntu** kama ilivyofanyika katika Sura ya Tatu ya kitabu hiki ni dalili tosha kuwa vijana wameanza kusaili, kuchokonoa, kulabizi, na kuuliza maswali kuhusu uhalali na ustahiki wa kutumia nadharia ngeni na za nje ya Afrika katika kufanyia tafiti na kuchambulia matokeo ya tafiti hizo za masuala ya Afrika.

Kitabu hiki ni hazina kuu ambayo haitamfanya msomaji amwelewe tu gwiji huyu vizuri zaidi, bali pia ni buku litakalochochea mijadala ya masuala mbalimbali ya fasihi, lugha na utamaduni wa Kiswahili na Kiafrika katika ngazi mbalimbali shuleni, vyuoni, na kwa wasomaji na watafiti wa kawaida.

F.E.M.K. Senkoro, Profesa wa Kiswahili, Chuo Kikuu cha Namibia, Windhoek, Namibia.

.....

Chapisho hili la kipekee ni mchango maridhawa wa makala za kitaaluma zinazopiga muhuri baraste za kiusomi alizopitia muadhama, mtaalamu na msomi wa Kiswahili, Mugyabuso Mulokozi. Ni makala zinazocheua fikra pevu za wataalamu waliobobea katika tasnia mbalimbali za bahari kuu ya Kiswahili. Ama kwa hakika, zao hili la kitaaluma bila shaka litamlimbua sio tu limbukeni wa taaluma hii bali pia kumjuza mengi mpenzi shadidi wa Kiswahili.

Clara Momanyi, Profesa wa Kiswahili, Chuo Kikuu cha Kikatoliki Afrika Mashariki, Kenya.

ISBN: 978 9976 5316 1 9

Kimepigwa Chapa na TUKI
Chuo Kikuu cha Dar es Salaam

YALIYOMO UKURASA

Taarifa za Waandishi..... vii
Shukurani..... xvi
Tahariri..... xvii
Dibaji xi
Kulikoyela K. Kahigi.....

Sehemu ya Kwanza: Wasifu wa Mulokozi 1

1 Profesa Mugyabuso Mlinzi Mulokozi: Upekee wake Kitaaluma na Kijamii
Edith Lyimo..... 2

Sehemu ya Pili: Mchango wa Mulokozi Kitanzu 41

2 Mchango wa Mugyabuso Mlinzi Mulokozi katika Maendeleo ya Fasihi ya Watoto nchini Tanzania
Leonard H. Bakize..... 42

3 Mchango wa M.M. Mulokozi katika Ukuzaji na Uendelezaji wa Ushairi wa Kiswahili
Pendo Mwashota..... 61

Sehemu ya Tatu: Falsafa na Nadharia 81

4 Ujumi wa Mtu Mweusi katika Kazi za Nathari za M.M. Mulokozi
Shani Omari..... 83

5 Ujumi wa Mtu Mweusi katika Ushairi wa Kiswahili: Mifano kutoka Washairi Teule
Tumaini J. Sanga..... 111

6 Usimulizi katika *Nagona* na *Mzingile*: Aina

na Athari zake kwa Msomaji
Rose Jackson Mbijima..... 132

7 Mbinu za Kisanaa Zinazosawiri Falsafa ya Ubuntu katika Tamthilia ya *Tambueni Haki Zetu*
Anna Nicholaus Kyamba..... 159

8 Mikondo ya Mtiririko wa Kishairi: Mabadiliko ya Ushairi wa Kiswahili wa Kezilahabi na Mulokozi
Roberto Gaudioso..... 180

9 Mwingilianomatini katika Riwaya za Shaaban Robert: Mifano kutoka *Kusadikika* (1951) na *Kufikirika* (1967)
Felix Kwame Sosoo..... 207

10 Mtagusano wa Kiusemezano kati ya *Utenzi wa Mwana Kupona*, *Utenzi wa Fumo Liyongo* na Riwaya za *Siri Sirini*
Ombito Elizabeth Khalili..... 230

11 Uhusiano wa Itikadi na Mtazamo wa Mtunzi: Uchunguzi wa Riwaya Teule za Said Ahmed Mohamed
Murithi Joseph Jessee, Richard Makhanu Wafula na *Kitula Geofrey King'ei*..... 253

Sehemu ya Nne: Fasihi na Utamaduni

12 Mulokozi na Suala la Ujadi Kupitia Mazigazi ya Mianzi
Athumani S. Ponera 278

13 Utambulisho wa Mswahili: Mjadala Endelevu Uletao Changamoto ya Kuifasili Fasihi ya Kiswahili na Utamaduni wa Mswahili
Wallace Mlaga 293

14 Dhana ya Maadili katika Uandishi wa Shaaban Robert na Nafasi yake katika Muktadha wa sasa nchini Tanzania
Aldin K. Mutembei 320

15 Matumizi ya *Istilahi-Jadi* katika Fasihi na Jamii Kupitia Tendi za Kiswahili: Mifano kutoka *Utendi wa Rukiza*
Neema B. Sway 352

16 Ushairi wa Kiswahili kama Chombo cha Utetezi wa Mwanamke: Mwangwi wa Jana au Uhalisi wa Leo?
Clara Momanyi na *Joseph Maitaria* 375

Sehemu ya Tano: Uandishi na Uchapishaji 403

17 Dhana Kanganyifu katika Uchapishaji na Uchapaji kama Msingi wa Kuielewa Tasnia hiyo
Timothy T. Mapunda 404

18 Makosa ya Kiuhariri katika Vitabu vya Kiada vya Kiswahili nchini Tanzania
Festo N. Joster..... 419

19 Matatizo ya Uandishi katika Kiswahili: Maana, Chanzo na Ufumbuzi
Titus Mpemba..... 442

Sehemu ya Sita: Maendeleo ya Lugha Kisera na Kiistilahi 475

20 Mchango wa Viongozi wa Kenya katika Kuimarisha Lugha ya Kiswahili
Pamela M.Y. Ngugi..... 476

21 Mikakati Inayotumiwa na Vyombo vya Habari nchini Kenya Kukabiliana na Changamoto za Kiistilahi
Stanley Adika Kevogo, Mwenda Mukuthuria na *James Omari Ontieri*..... 497

22 Ulinganishi wa Kimsamiati Baina ya Kiswahili Sanifu na Kimakunduchi
Mussa M. Hans..... 531

23 Michakato Mipya ya Kueneza Dini Kiutandawazi na Athari zake katika Mustakabali wa Kuenea kwa Kiswahili
Alex Umbima Kevogo, Mwenda Mukuthuria na *Ayub Mukhwana* 549

Sehemu ya Saba: Fasihi na Tafsiri 577

24 Uzingativu wa Vipengele vya Kifani katika Kazi za Fasihi ya Kiswahili Zilizotafsiriwa: Mifano kutoka Tamthilia ya *Julius Caezar*
Edson Z. Thomas..... 578

25 Tafsiri katika Fasihi ya Ulimwengu: Mchango, Changamoto na Mapendekezo
Hadija Jilala..... 607

22
Ulinganishi wa Kimsamiati Baina ya Kiswahili Sanifu na Kimakunduchi

Mussa M. Hans

1. Utangulizi

Kumekuwa na mjadala endelevu kuhusu lahaja za Kiswahili hususan idadi yake, namna zilivyoinukia na uhusiano wake na Kiswahili sanifu. Matokeo ya mjadala huo ni wataalamu kutofautiana kuhusu idadi ya lahaja za Kiswahili, majina ya lahaja hizo, namna zilivyoinukia na uhusiano wake na Kiswahili sanifu. Mathalani, kuna baadhi ya wanaisimu kama Massamba (2007) wanaamini kwamba hizi tunazoziona hivi leo kama lahaja za Kiswahili zilianza kama lugha kamili za Kibantu na kwamba lahaja hizi ziliinukia sawia katika maeneo mbalimbali ya upwa wa Afrika Mashariki. Wataalamu wengine kama Nurse na Spear (1985) wanaamini kwamba lahaja hizi ziliinukia sehemu moja na baadaye kutawanyika katika maeneo mbalimbali ya upwa wa Afrika Mashariki. Kuna wataalamu wengine pia, wanaeleza kwamba baadhi ya lahaja kama Kimakunduchi zinafanana zaidi na lugha nyingine za Kibantu kuliko zinavyofanana na Kiswahili sanifu (taz. k.m. Massamba, 2007).